

Faktory ovlivňující rozhodování potencionálních uchazečů o vysokoškolské vzdělávání v kontextu soudobé znalostní společnosti*

Jakub Husák¹, Markéta Volkánová²

¹ Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta

² Soukromá vysoká škola ekonomických studií, s. r. o.

Abstrakt: V soudobé postmoderní společnosti nabývají znalosti stále většího významu. Znalosti, proces učení a vzdělávání se stávají nedílnou součástí nejen osobnostního rozvoje, ale také rozvoje celé společnosti. V tomto kontextu je článek zaměřen na identifikaci hlavních faktorů ovlivňujících rozhodování potenciálních uchazečů o vysokoškolské vzdělávání v procesu výběru vysoké školy. Pro zkoumání hlavních faktorů ovlivňujících rozhodování potenciálních uchazečů o vysokoškolské vzdělávání je využito kvantitativního empirického výzkumu. Z provedeného výzkumu vyplývá, že mezi nejvíce preferované faktory patří obor studia, možnost dosažení magisterského stupně vzdělání na téže škole a příbuznost oboru studia a profesního zaměření. Mezi další zjištění patří také pouze malá povědomost o nákladech vysokoškolského vzdělávání mezi potenciálními uchazeči.

Klíčová slova: vzdělávání, znalosti, učící se ekonomika, postmoderní společnost, preference, univerzita

Factors Influencing Decision-making of Potential Applicants for University Education in Context of Current Postmodern Society

Abstract: In the current postmodern society, knowledge is still more important. Knowledge, learning process and education become an integral part of personality development and also the development of the whole of society. In this context, the paper is focused on the identification of the main factors which are preferred by potential applicants for university education within the process of the choice of universities. The main factors which influence the decision-making process of potential applicants for university education are examined by using quantitative empirical research. Considering the main findings of the paper is possible to claim that among the most preferred factors are the field of study, the possibility of obtaining a Master's degree at the same university and a similarity between the field of study and job field. Also low awareness of costs of university education between the potential applicants belongs to one of the main results.

Keywords: education, knowledge, learning economy, postmodern society, preferences, university

1 Úvod

Soudobá společnost je nazývána vzdělanostní společností, a tudíž logickým doprovodným jevem toho je její zaměření na lidské zdroje z pohledu znalostí, dovedností a kvalifikace. Podle Lundvalla (1995) dosáhl současný kapitalismus takové úrovně, na které je znalost nejstrategičtějším zdrojem a učení nejdůležitějším procesem.

* Článek byl podpořen grantem Interní grantové agentury Provozně ekonomické fakulty České zemědělské univerzity v Praze č. 201011190008 – „Vzdělání pro venkov jako součást priorit regionálního rozvoje“.

54 Je pak samozřejmé, že kvalifikovanost (kvalifikovanost obyvatel žijících na určitém území, která zahrnuje nejen jejich vzdělanostní strukturu, ale také schopnosti vzdělávat se více či méně formalizovanými způsoby a používat získané znalosti a dovednosti za účelem povýšení kvality žití v místě) je považována za jeden z hlavních faktorů rozvojového potenciálu, neboť podmiňuje schopnost vytvářet a šířit inovace. Inovace v analogii s ekonomickými teoriemi jsou považovány za produkt znalostí a dovedností vystupujících jako strategické suroviny. Znalosti dle Tiché (2005) znamenají „vědět proč“, zatímco dovednosti znamenají „vědět jak“ jednat v intencích trvale udržitelné konkurenceschopnosti, přičemž v této rovině se jedná o úroveň podnikovou vycházející z teorie učící se organizace. Tyto prvotní teorie se nadále rozšiřují do úrovně regionální ve spojitosti s konceptem učících se regionů, jehož autoři rozlišují mezi kodifikovatelnými a nekodifikovatelnými (tacitními) znalostmi, neboť existuje zásadní rozdíl v tom, že prvně jmenované lze standardizovat, jejich transfer lze uskutečnit pomocí instrukcí a návodů a v konečném důsledku je lze prodávat jako zboží, a to i v oblasti vysokoškolského vzdělávání. Tacitní znalosti (např. know-how, dovednosti, kompetence) lze získat pouze přímo vlastní zkušeností a spoluúčastí na dané činnosti (Hudson, 1999). Jmenovaný autor klade důraz na lokalizaci tacitních znalostí včetně institucionální struktury, pomocí které jsou v lokalitě / regionu produkovány (Hudson, 1999). Maskell s Malmbergem (1999) zase vyzdvihují u kodifikovaných znalostí, že samy o sobě představují nástroj pro produkci nových znalostí a redukci bariér bránících identifikaci mezer v existujícím objemu znalostí v regionu.

Nejnovější práce zabývající se touto problematikou posunují sledovaný objekt od mezoúrovně – firem a regionů na makroúroveň – celou společnost, což vyjadřuje termín učící se ekonomika (*learning economy*). Poslední desetiletí je charakterizovatelné na jedné straně akcelerací vytváření znalostí, ale na druhé straně také jejich destrukcí. Tak jak informační a komunikační technologie usnadňují přístup k mnoha informacím mnoha lidem, tak spolu s tím mnoho dovedností a kompetencí rychleji zastarává. V tomto kontextu se potvrzuje fakt, že tacitní znalosti, které se obtížně vytvářejí a především přenášejí v případě absence sociálních interakcí a pracovní mobility, představují nejdůležitější zdroj učení (postaveném na důvěře a sociálním kapitálu) a trvale udržitelnou konkurenční výhodu v globalizující se znalostní společnosti (Lam & Lundvall, 2006). Na tomto základě je možné následně definovat učící se ekonomiku jako takovou ekonomiku, ve které je schopnost získávat nové kompetence zásadní pro progresivní rozvoj jedinců, firem, regionů i států. V učící se ekonomice vytváří jedinci, firmy, regiony i národní státy bohatství a získávají k němu přístup ve stejné míře, v jaké jsou schopni se učit a získávat nové znalosti (Nielsen & Lundvall, 2006).

Předmětnou problematikou se z českých autorů zabývá např. Lošťák (2007), který cituje Swedberga, že „v soudobém turbulentním světě již nejsou za faktory výroby považovány pouze práce, půda a kapitál, ale též technologie a organizace“. Technologie Lošťák připojuje ke znalostem a znalostní ekonomice, zatímco organizaci k sociálním sítím a síťové ekonomice. Považuje tudíž za potřebné propojit znalosti

(odborné vědění s místem v lidském kapitálu) a vědomosti (širší obecné a kontextuální vědění s místem v kulturním kapitálu) se sítěmi, tedy vztahy (Lošťák, 2007).

Těmto proměnám chápání úlohy znalostí a vědomostí ve společnosti, a to nejen ve spojitosti s rozvojem osobnosti, ale i s rozvojem na úrovni firem, regionů či států se nutně musely přizpůsobovat vzdělávací systémy. Tak jak se proměňuje role znalostí ve společnosti, tak dochází i k současným proměnám v úloze vzdělávání. Vzdělávání bylo nejprve vnímáno jako privilegium vyvolených a chápáno jako výsada pro úzkou elitu. Postupně s nárůstem role znalostí jako rozvojového faktoru se vzdělání stává v podstatě nezbytným pro schopnost jedince prosadit se v rámci postmoderní společnosti. Výsledkem této proměny je skutečnost, že vzdělání se postupně mění z cíle v pouhý prostředek, a to jak pro jednotlivce, tak také pro společnost. Tlak na marketizaci vzdělání má tedy dvojí podobu. Získané vzdělání jako záruka úspěšnosti na trhu práce vede k rozvoji „byznysu pro školy“, který má podobu tlaků na charakter vzdělávání a na vzdělanostní profil absolventů. Jedná se o sérii reforem, díky kterým by školy měly lépe odpovídat na potřeby zaměstnavatelů ohledně profilu pracovní síly. Druhý tlak má podobu „byznysu ve školách“, kde jde o reprezentaci zájmů rostoucího sektoru soukromých společností, které chtějí těžit ze služeb provozovaných státem v oblasti vzdělávání. V tomto kontextu se v historickém vývoji formoval i současný systém vzdělávací politiky (Keller & Tvrď, 2008).

V souladu s všeobecným trendem směřujícím k celoplošnému či celospolečenskému rozšiřování znalostí dospěla soudobá postmoderní společnost od vzdělávání elitního, které bylo určeno pouze pro vybranou úzce vymezenou skupinu studentů, až ke konceptu vzdělávání určeného téměř pro každého, a to i na úrovni terciárního vzdělávání. Rámecem tohoto faktu může být i koncept „masifikace“ terciárního vzdělávání, přesněji řečeno koncept, který vytvořil v kontextu anglosaského modelu vysokého školství Martin Trow a který se zabývá transformací moderních vysokoškolských systémů od elitních přes masové až po univerzální (Prudký, Pabian, & Šima, 2010). S výše nastíněným vývojem počtu studentů vysokých škol souvisí také jejich výrazná diferenciací, a to z mnoha různých úhlů pohledu, které souvisí nejen s diferenciací vzdělávacích institucí a programů, ale i s měnícími se strukturálními charakteristikami studentů (Prudký, 2009).

Pokud budeme uvažovat o přetrvávajícím trendu ekonomické globalizace, zvyšující se roli znalostí a vědění ve společnosti a již diskutované problematice „masifikace“ terciárního vzdělávání, nutně to povede ke změně procesů a struktur v rámci vysokoškolských institucí (Krčmářová, 2009). Navíc je tento trend v současné době ještě více podporován úvahami nad otevřením terciárního vzdělávání (alespoň na úrovni bakalářského studia) skutečně pro každého tak, aby se tato úroveň vzdělání stala standardem v soudobé společnosti. Jak s těmito proměnami role znalostí, dovedností a vzdělávání ve společnosti korespondují preference (resp. faktory ovlivňující rozhodování) potenciálních uchazečů o vysokoškolské vzdělávání a do jaké míry jsou schopni potenciální uchazeči reagovat na tyto probíhající změny, na takto položené otázky dává odpověď tento článek.

2 Cíle a metody

Článek je zaměřen na problematiku identifikace hlavních faktorů, které ovlivňují rozhodování potenciálních uchazečů o vysokoškolské vzdělávání při výběru vysoké školy, a to v kontextu se zvyšujícím se významem znalostí v soudobé společnosti a s tím souvisejícími proměnami vzdělávacích systémů (problematikou hlavních aspektů při výběru vysoké školy se v českém kontextu zabývá např. Rochlová (2009), která ovšem danou problematiku zkoumá z poněkud jiného úhlu pohledu a v odlišných souvislostech, a to z pozice současných studentů vysokých škol s ohledem na aplikaci tzv. Boloňského procesu). Tyto záležitosti jsou zkoumány nejen z obecného úhlu pohledu, ale je uplatňován i specifický ekonomický úhel pohledu a s ním související úhel pohledu soukromého subjektu poskytujícího vysokoškolské vzdělávání za úplatu v komparaci se specifiky veřejné univerzity.

Hlavním obecným cílem článku je zjistit a analyzovat faktory, které ovlivňují preference v rozhodování potenciálních uchazečů o vysokoškolské vzdělávání z hlediska existujících podmínek na trhu. V článku jsou analyzovány různé faktory, které ovlivňují rozhodování uchazečů při výběru škol poskytujících vysokoškolské vzdělání, jejich souvislost s proměnami role znalostí a vzdělávání v soudobé postmoderní společnosti a také se strukturálními charakteristikami populace. Na základě takto vymezeného cíle lze definovat tři výzkumné otázky:

1. Jaké faktory ovlivňují rozhodování potenciálních uchazečů o vysokoškolské vzdělávání při výběru vysoké školy?
2. Jak jsou tyto faktory závislé na strukturálních charakteristikách populace?
3. Jak ovlivňují zjištěné faktory postavení vysokoškolských institucí poskytujících vzdělávání za úplatu v rámci soudobé znalostní společnosti?

Z metodologického pohledu bylo využito techniky polostandardizovaných rozhovorů s potenciálními uchazeči o vysokoškolské vzdělávání. Sběr dat byl proveden na veletrhu Gaudeamus – Evropský veletrh pomaturitního a celoživotního vzdělávání v Brně a v Praze v letech 2009 a 2010. Záznamový arch pro standardizovaný rozhovor se skládal z 34 otázek, které je možné rozdělit do tří základních skupin – otázky týkající se předchozího vzdělání respondentů, otázky zaměřené na preference potenciálních uchazečů a identifikační otázky. Pro vyhodnocení dat získaných empirickým výzkumem bylo využito statistického programu SPSS, přičemž bylo provedeno třídění 1. a 2. stupně. Vyhodnocování výsledků třídění 1. stupně bylo provedeno s použitím jednoduchých deskriptivních statistik (průměr, medián, šikmost, špičatost). Pro testování stanovených hypotéz bylo využito Chi-square testu, směr a těsnost případné závislosti byla zjišťována pomocí vhodných koeficientů pro nominální či ordinální proměnné nebo s využitím tzv. Z-Score, a to s oporou v metodologických pracích Hendla (2009) a Řezankové (2007).

Pro kvantitativní empirický výzkum byl zvolen náhodný výběr respondentů na veletrhu Gaudeamus – Evropský veletrh pomaturitního a celoživotního vzdělávání v Brně a v Praze. Jako základní populace byli bráni lidé ve věku 18 a více let s nejvyšším dosaženým (dříve či v probíhajícím školním roce) úplným středoškolským

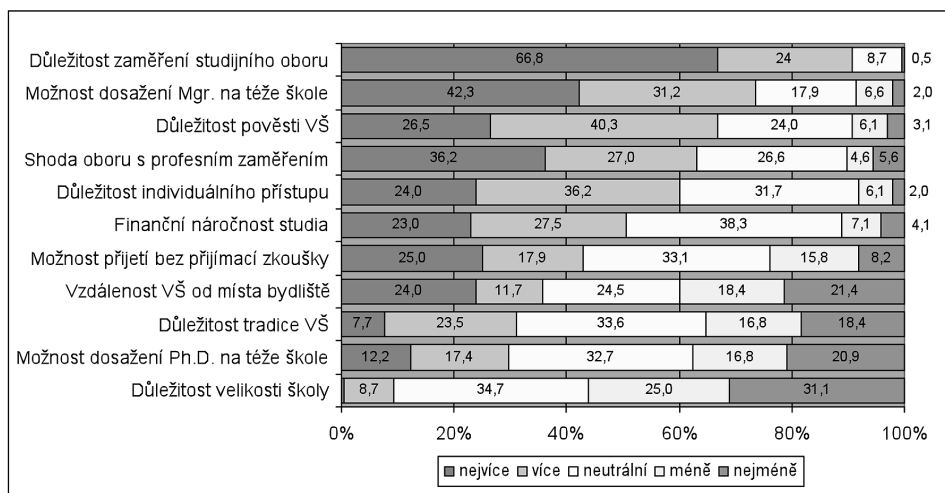
vzděláním, kteří se aktivně zajímají o možnost vysokoškolského studia účasti na zmiňovaném veletrhu. Na základě takto provedeného náhodného výběru byl vybrán vzorek respondentů s dále uvedenými charakteristikami. Celkem se výzkumu zúčastnilo 196 respondentů, z toho 129 žen a 67 mužů. Tato na první pohled patrná disproporce vyplývá z obecně většího aktivního zájmu žen při výběru vysoké školy, což koresponduje i s návštěvností veletrhu Gaudeamus. Z celkového počtu respondentů je 62,2 % ve věku do 19 let, 11,7 % ve věku 20–25 let, 15,3 % ve věku 26–35 let a 10,7 % respondentů již dosáhlo minimálně věku 36 let. Také toto rozdělení v zásadě odpovídá běžné struktuře zájemců o vysokoškolské studium. Totéž lze konstatovat při pohledu na složení respondentů z hlediska jejich výdělečné činnosti. Z celkového počtu respondentů 66,8 % dosud není zaměstnáno v hlavním pracovním poměru, zatímco zbylých 33,2 % již výdělečnou činnost vykonává. Pro reprezentativnost vzorku je významné také prostorové rozložení respondentů. Ve vzorku jsou zastoupeni respondenti z 52 okresů České republiky, přičemž pochopitelně nejvíce (27 %) jich je z Prahy. Největší množství respondentů (36,9 %) má trvalé bydliště v obcích s počtem obyvatel vyšším než 100 tisíc. Ostatní velikostní kategorie jsou relativně rovnoměrně zastoupeny a za zmínku stojí také fakt, že ve venkovských obcích (obce s počtem obyvatel do 2000) má trvalý pobyt 18,5 % respondentů, což téměř odpovídá rozmístění obyvatel v této velikostní kategorii obcí. Z výše uvedené struktury vzorku je patrné, že ho lze z většiny zkoumaných úhlů pohledu považovat v podstatě za reprezentativní výběr ze zvolené výběrové populace (viz statistiky návštěvnosti veletrhu Gaudeamus).

3 Výsledky

3.1 Faktory ovlivňující rozhodování potenciálních uchazečů

V této části budou charakterizovány a vyhodnoceny výsledky třídění prvního stupně, a to se zaměřením na faktory ovlivňující rozhodování potenciálních uchazečů o vysokoškolské vzdělávání při výběru vysoké školy a vnímání soukromých vysokoškolských institucí ze strany respondentů. V rámci realizovaného výzkumu byla pozornost zaměřena na jedenáct faktorů, které byly vybrány na základě teoretických a empirických poznatků (např. Menclová & Baštová, 2006; SCIO, 2009) a modifikovány v souladu se specifickými úhly pohledu uplatňovanými v realizovaném výzkumu (viz cíl a metodika). Respondenti následně hodnotili jednotlivé faktory na pětistupňové škále od nejméně po nejvíce důležité. Výsledky výzkumu jsou znázorněny na obrázku č. 1, přičemž jsou jednotlivé faktory seřazeny podle tzv. „top two boxes“. Jako výrazně nejdůležitější se jeví zaměření studijního oboru (zda je pro respondenty významné, jaký obor studují, přičemž pozornost nebyla věnována jejich vnitřním motivacím), které je důležité nebo nejvíce důležité pro více než 90 % respondentů. Pokud bychom se podrobněji zabývali preferovanými studijními obory, tak výrazně nejpreferovanějšími jsou obory ekonomické (35,7 % respondentů), které jsou

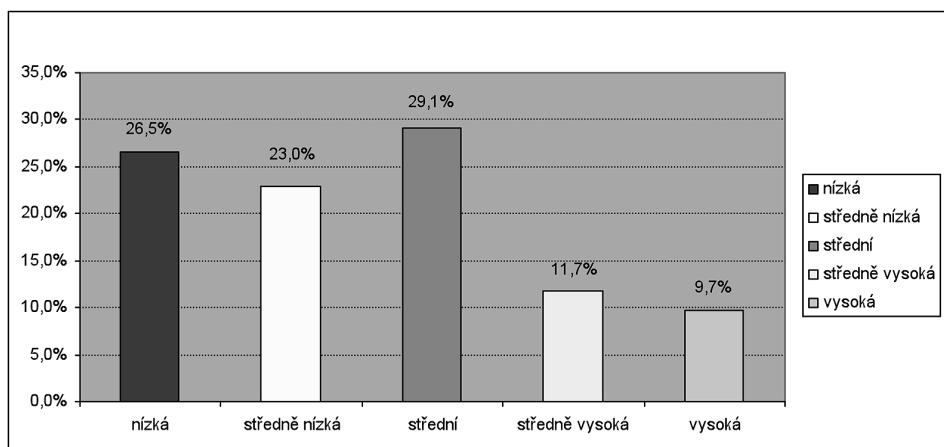
58 s odstupem následovány obory technickými (12,2 %), ostatními společenskovědními (9,2 %) a medicínskými (6,1 %), ostatní obory jsou preferovány již méně a relativně vyrovnaně. Z pohledu mnoha menších vysokých škol je zajímavý fakt, že možnost dosažení magisterského stupně vzdělání na stejné vysoké škole je pro respondenty druhým z nejdůležitějších faktorů, což se odráží v nezbytnosti důsledné propagace, rozvíjení a zkvalitňování magisterského studia. Jako podstatný se jeví rozpor mezi vnímáním pověsti a tradice vysoké školy. Zatímco pověst vysoké školy především ve smyslu hodnocení okolí a uplatnění absolventů na trhu práce patří k nejdůležitějším faktorům, tradice vysoké školy vyjádřená její historií a „jménem“ se řadí spíše k faktorům nevýznamným. Podobně se mezi nejméně důležité faktory řadí velikost školy a možnost dosažení doktorského stupně vzdělání na stejné škole. Za pozornost stojí fakt, že možnost přijetí na vysokou školu bez přijímací zkoušky vnímá téměř třetina respondentů neutrálně, tedy lze uvažovat o tom, že na tento faktor není kladen velký důraz při rozhodování o výběru vysoké školy. Tyto výsledky empiricky potvrzují relativně dobré povědomí potenciálních uchazečů o úloze znalostí v soudobé společnosti a o proměnách významu jednotlivých rozvojových faktorů, a to zejména s ohledem na vyšší preferenci kvalitativních faktorů oproti faktorům formálnějším nebo usnadňujícím studium.

Obrázek 1 Význam jednotlivých faktorů při výběru vysoké školy. Zdroj: Volkánová, 2010

V souladu se zaměřením příspěvku je specifická pozornost věnována také vnímání vysokoškolských institucí poskytujících vzdělání za úplatu ze strany potenciálních uchazečů, a to s ohledem na jejich ochotu studovat soukromou vysokou školu a ochotu platit školné. Z výzkumu vyplynulo, že téměř 94 % respondentů preferuje studium na veřejné nebo státní vysoké škole a pouze 6,2 % respondentů uvádí jako svoji první preferenci soukromou vysokou školu (ot. Jaký typ vysoké školy preferujete?). Pokud ovšem zaměříme pozornost na míru ochoty studovat na soukromé vysoké škole

(hodnocení na pětistupňové škále), je situace mírně odlišná. Přestože téměř 94 % respondentů preferuje veřejnou nebo státní vysokou školu, tak více než 21 % respondentů za určitých okolností je ochotno studovat školu soukromou (obrázek č. 2). Míra ochoty studovat soukromou vysokou školu je tedy o více než 15 % vyšší než její preference. Na druhou stranu u téměř poloviny respondentů je míra ochoty studovat soukromou vysokou školu nízká, což je zřejmě důsledkem dlouhodobě horší pověsti a image soukromých vysokých škol. V tomto kontextu se pro soukromé školy jeví jako vhodné věnovat zvýšenou pozornost budování pověsti a image soukromých vysokých škol, a to i v souvislosti s faktem, že pověst vysoké školy patří k nejdůležitějším faktorům při rozhodování o výběru školy.

Obrázek 2 Míra ochoty studovat soukromou vysokou školu. Zdroj: Volkánová, 2010

S mírou ochoty studovat soukromou vysokou školu souvisí i ochota platit školné, resp. jeho výše za semestr (ot. Kolik byste byl ochoten platit školné za vysokoškolské studium na soukromé vysoké škole za jeden semestr?). V následující tabulce č. 1 jsou sumarizovány základní charakteristiky tohoto faktoru. Za povšimnutí stojí už počet chybějících odpovědí, kdy 49 respondentů na danou otázku nedokázalo odpovědět s tím, že nemají ani orientační přehled o výši školného na soukromých vysokých školách. To pravděpodobně souvisí s faktem, že ve společnosti je pouze velmi nízké povědomí o nákladech spojených se vzděláváním. Nicméně ze zjištěných odpovědí vyplývá ochota platit školné v průměrné výši 17 293 Kč za jeden semestr, přičemž mediánová hodnota dosahuje 20 000 Kč. Tyto hodnoty se sice blíží k reálné výši školného na většině soukromých vysokých škol, ale šikmost rozdělení ukazuje na převládající nižší hodnoty školného v souboru, tj. rozdělení je kladně zešikmené. Převládající nižší hodnoty souboru se odrážejí v tom, že téměř 80 % respondentů je ochotno platit školné v maximální výši 20 000 Kč, a tato hodnota je zároveň nejčetnější odpovědí, což koresponduje se špičatostí rozdělení, kdy rozdělení je výrazně špičatější než rozdělení normální.

Tabulka 1 Ochota platit školné – jeho výše a základní charakteristiky

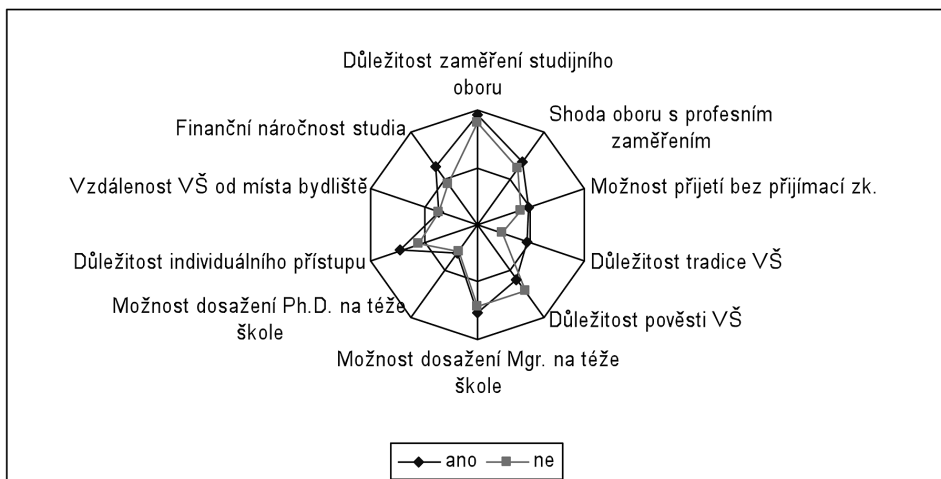
Průměr	17 292,52 Kč
Medián	20 000,00 Kč
Šikmost	1,20
Špičatost	3,56
počet odpovědí	147
počet chybějících odpovědí	49

Zdroj: Volkánová, 2010

3.2 Závislost faktorů na strukturálních charakteristikách populace

V této části příspěvku budou charakterizovány vybrané faktory ovlivňující rozhodování potenciálních uchazečů o vysokoškolské vzdělávání v závislosti na vybraných strukturálních charakteristikách populace. V článku jsou prezentovány ty, které vykazují statisticky významnou závislost a zároveň jsou důležité z pohledu hlavního zaměření příspěvku a umožňují identifikovat rozdíly ve vnímání proměny role znalostí v postmoderní společnosti.

První sledovanou předmětnou oblastí je obdobný pohled na preferenci oborů na vysoké škole, ovšem v souvislosti s finanční náročností studia u již výdělečně činných respondentů, a to včetně porovnání s dosud nevýdělečně činnými respondenty. Za účelem ověření těchto tezí byl vytvořen pavučinový graf (obrázek 3), který zobrazuje důležitost jednotlivých faktorů při výběru vysoké školy pro skupiny výdělečně činných a dosud nevýdělečně činných respondentů. Výsledky jsou znázorněny na základě tzv. „top two boxes“. Z grafu je patrné, že zaměření studijního oboru je pro respondenty výrazně důležitější než finanční náročnost studia, přičemž výdělečně činní respondenti přikládají oběma faktorům vyšší význam než respondenti dosud nevýdělečně činní. Ovšem rozdíly u obou sledovaných skupin jsou významnější u finanční náročnosti studia než u preferovaného oboru. Celkově lze při pohledu na obrázek 3 konstatovat obecně větší míru preference jednotlivých faktorů u výdělečně činných respondentů, a naopak spíše nevyhraněnost čerstvých absolventů středních škol. Tyto výsledky vedou k úvaze nad rolí životních zkušeností při vnímání charakteristik znalostní společnosti nebo učící se ekonomiky a zároveň podporují názory zdůrazňující význam celoživotního vzdělávání.

Obrázek 3 Pavučinový graf – výdělečně činní (ano) x nevýdělečně činní (ne). Zdroj: Volkánová, 2010

S výše uvedenou analýzou preference jednotlivých faktorů úzce souvisí závislost mezi ochotou platit školné (resp. jeho výší) a ekonomickou aktivitou či neaktivitou potenciačních uchazečů. Tato analýza umožňuje odhalit, zda se liší představy o nákladech vzdělávání a ochota se na nich podílet mezi výše definovanými skupinami, a tím zjistit, jak si jednotlivé skupiny potenciačních uchazečů cení kodifikované znalosti získané studiem na vysoké škole. Tyto výsledky jsou představeny v kontingenční tabulce (tabulka 2), ze které mimo jiné například vyplývá, že 49 % respondentů je ochotno platit školné nižší než 20 000 Kč. Takto nízké školné je ochotno platit 41,5 % dosud nevýdělečně činných respondentů a dokonce 62,2 % výdělečně činných respondentů. Na první pohled se tedy jeví, že výdělečně činní respondenti jsou ochotni platit nižší školné než respondenti dosud ekonomicky neaktivní. Výsledky byly podrobeny také testu závislosti v kontingenční tabulce, přičemž z těchto testů vyplynulo, že sice nelze nulovou hypotézu zamítnout na hladině významnosti 5 %, ale je možné ji zamítnout na hladině významnosti 10 % (viz tabulka 3). Chi-Square test sice potvrdil určitou závislost mezi sledovanými proměnnými, ale protože jedna z proměnných je nominální, bylo pro určení směru závislosti využito tzv. Z-Score. Z takto získaných hodnot vyplývá, že uchazeči, kteří nejsou dosud výdělečně činní, jsou ochotni hradit větší náklady na studium než uchazeči výdělečně činní. Z hodnot kontingenčních koeficientů i z tzv. Z-Score je zřejmé, že se jedná o relativně slabou závislost mezi sledovanými proměnnými.

62 Tabulka 2 Kontingenční tabulka – *Jste výdělečně činný* a kategorizované školné

		kategorizované školné				Celkem
		100–9 999	10 000–19 999	20 000–29 999	30 000 a více	
jste výdělečně činný?	ano	22,6 %	39,6 %	30,2 %	7,5 %	100,0 %
		57,1 %	41,2 %	27,1 %	25,0 %	36,1 %
	ne	9,6 %	31,9 %	45,7 %	12,8 %	100,0 %
		42,9 %	58,8 %	72,9 %	75,0 %	63,9 %
Celkem		14,3 %	34,7 %	40,1 %	10,9 %	100,0 %
		100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Zdroj: Volkánová, 2010

Tabulka 3 Výsledky testů kontingenční tabulky – *Jste výdělečně činný* a kategorizované školné

	Value	P-Value
Pearson Chi-Square	7,523	0,057
Phi	0,226	0,057
Cramer's V	0,226	0,057
Contingency Coefficient	0,221	0,057

Zdroj: Volkánová, 2010

Posledním sledovaným vztahem je závislost věku respondentů a preference možnosti přijetí na vysokou školu bez přijímací zkoušky (hodnocení významu faktoru na pětibodové škále). Také tento faktor poukazuje na ochotu investovat do vzdělání, ovšem nikoliv finanční prostředky jako u předchozích faktorů, ale svůj čas strávený „předběžným“ studiem. Tedy se jedná o svého druhu oportunitní náklady, které je potřeba také vynaložit na získávání znalostí a dovedností. Výsledky šetření jsou zobrazeny v kontingenční tabulce (tabulka 4) a je možno z nich například vyčíst, že 57,1 % respondentů starších než 36 let preferuje vysoké školy, na kterých je možné přijetí bez přijímacích zkoušek. Naopak tuto možnost preferuje pouze 30,4 % respondentů ve věku 20 až 25 let a 41,8 % respondentů, kterým je méně než 19 let. Jako zajímavá se jeví skutečnost, že pro téměř třetinu respondentů ve všech věkových kategoriích (a dokonce téměř pro polovinu respondentů ve věku 20 až 25 let) nehraje tento faktor při rozhodování o výběru vysoké školy roli. Výsledky byly následně podrobeny testům závislosti v kontingenční tabulce, která byla pro účely testování upravena sloučením některých buněk tak, aby očekávané četnosti v příslušném počtu buněk nebyly menší než 5. Testovaná nulová hypotéza tvrdí, že neexistuje závislost mezi možností přijetí ke studiu bez přijímací zkoušky a věku respondenta. Alternativní hypotéza toto tvrzení popírá. Na základě výsledků Chi-Square testu (tabulka 5) lze nulovou hypotézu zamítnout na hladině významnosti 5 %. Z toho vyplývá, že existuje statisticky významná závislost mezi možností přijetí ke studiu bez přijímací zkoušky a věku respondenta. Z hodnot kontingenčních koeficientů je zřejmé, že se jedná o přímou, ale velmi slabou závislost mezi sledovanými proměnnými.

Tabulka 4 Kontingenční tabulka – Kategorizovaný věk a možnost přijetí bez přijímací zkoušky

		Možnost přijetí bez přijímací zkoušky					Celkem
		nejméně	méně	neutrální	více	nejvíce	
Kategorizovaný věk	19 a méně	9,0 %	18,9 %	30,3 %	14,8 %	27,0 %	100,0 %
		68,8 %	74,2 %	56,9 %	51,4 %	67,3 %	62,2 %
	20–25	4,3 %	17,4 %	47,8 %	4,3 %	26,1 %	100,0 %
		6,3 %	12,9 %	16,9 %	2,9 %	12,2 %	11,7 %
	26–35	6,7 %	13,3 %	33,3 %	36,7 %	10,0 %	100,0 %
		12,5 %	12,9 %	15,4 %	31,4 %	6,1 %	15,3 %
	36 a více	9,5 %	0,0 %	33,3 %	23,8 %	33,3 %	100,0 %
		12,5 %	0,0 %	10,8 %	14,3 %	14,3 %	10,7 %
Celkem		8,2 %	15,8 %	33,2 %	17,9 %	25,0 %	100,0 %
		100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Zdroj: Volkánová, 2010

Tabulka 5 Výsledky testů upravené kontingenční tabulky – Kategorizovaný věk a možnost přijetí bez přijímací zkoušky

	Value	P-Value
Pearson Chi-Square	17,501	0,041
Kendall's tau	0,061	0,031
Gamma	0,093	0,031
Spearman Correlation	0,067	0,035

Zdroj: Volkánová, 2010

4 Diskuse

Pokud se zaměříme na výzkumem zjištěné a v předcházejícím textu prezentované výsledky, a to v širším sociokulturním kontextu, lze diskutovat některá významná zjištění. Z výsledků třídění prvního stupně je patrné, že výrazně nejpreferovanějším faktorem při rozhodování potenciálních uchazečů o výběru vysoké školy je zaměření studijního oboru. Tento fakt ukazuje na skutečnost, že většina uchazečů nepreferuje pouze „studium pro studium“ nebo chceme-li „studium pro titul“, ale při své volbě se zamýšlejí i nad významem specifického vzdělávání v soudobé znalostní společnosti a potenciálně získané znalosti tvoří v úvahách uchazečů významnou roli pro budování jejich kariéry a zvyšování konkurenceschopnosti tak, jak to předpokládá i výše zmiňovaný koncept učící se ekonomiky. Druhým nejpreferovanějším faktorem je možnost dosažení magisterského stupně vzdělání na téže škole, přičemž zde se pravděpodobně odráží stále převažující nedoceníení bakalářského stupně vzdělání jako plnohodnotného vysokoškolského vzdělání, což je typické pro naši společnost. Tento hluboce zakořeněný postoj je velice obtížné změnit, a to obzvláště v kontextu

64 společnosti, která považuje znalosti za zdroj konkurenční výhody a jeden z nejvýznamnějších rozvojových faktorů. Na druhé straně uvažovaná (a částečně již uplatňovaná) diferenciacie v přístupu k bakalářskému a magisterskému vzdělání by mohla přispět k uvědomění si rozdílů v masovém a elitním vzdělávání. Naopak možnost přijetí bez přijímací zkoušky se jeví jako faktor relativně nedůležitý (resp. neutrální), ale jak vyplývá z výsledků třídění druhého stupně, určitou váhu mu přiřkládají uchazeči s delší dobou od ukončení předchozího studia. Zde se projevuje podstatně nižší preference spíše technicistních faktorů oproti faktorům umožňujícím skutečně získávání znalostí, a tedy určitá uvědomělost a odpovědnost potenciálních uchazečů za rozvoj svých znalostí a dovedností.

Při zaměření pozornosti na preferenci veřejných a soukromých vysokých škol je zřejmé, že převládá výrazná preference veřejných a státních vysokých škol (93,8 % respondentů) před školami soukromými. Ovšem při podrobnějším pohledu na míru ochoty studovat soukromou vysokou školu 21,4 % respondentů je za určitých okolností ochotno studovat na soukromé vysoké škole. Tento fakt jistě souvisí také s ochotou platit školné, kdy výsledky výzkumu napovídají o malém povědomí o nákladech vzdělávání, protože v souboru převažují nízké hodnoty školného. Za malým povědomím o nákladech vzdělávání lze spatřovat doposud pouze minimální celospolečenskou diskusi na dané téma, přičemž obdobně jako například u zdravotnictví převažuje představa o vzdělávání zdarma, což ostatně není pravda ani v současné době. Náklady na vysokoškolské vzdělávání jsou financovány prostřednictvím státu, tedy z peněz daňových poplatníků, a i samotní příjemci vzdělávacích aktivit musí uvažovat nejen o svých explicitních nákladech, ale zejména také o nákladech oportunitních, které za dobu studia představují relativně vysokou částku. Přes tyto skutečnosti se průměrná výše školného, kterou jsou respondenti ochotni platit, pohybuje na úrovni 17 292 Kč za jeden semestr, a mediánová výše dokonce na úrovni 20 000 Kč, což jsou částky blízké se školnému na soukromých vysokých školách, ale ani tento fakt nemůže zastínit výraznou převahu nižších hodnot souboru.

V rámci třídění druhého stupně byla data získaná dotazovacím šetřením uspořádána do kontingenčních tabulek, které byly následně podrobeny testování závislosti či nezávislosti jednotlivých proměnných. Na základě statistického testování byly zjištěny následující závislosti sledovaných faktorů na strukturálních charakteristikách populace:

1. Uchazeči, kteří jsou zaměstnaní, více preferují obor obdobný jejich profesnímu zaměření než finanční náročnost studia.
2. Uchazeči dosud nevýdělečně činní jsou ochotni hradit větší náklady na studium než uchazeči výdělečně činní.
3. Čím jsou uchazeči starší, tím více preferují školy, na kterých je možné přijetí ke studiu bez přijímací zkoušky.

Tato zjištění byla podrobena analýze v předchozím textu, ale přesto se jeví jako vhodné zdůraznit souvislosti některých výsledků. Z prezentovaných výsledků vyplývá důraz kladený na specializaci vzdělání, a to především z pohledu profesního zaměření uchazečů. Dalším zjištěným faktem je (přes obecně zjištěné povědomí o význa-

mu vzdělávání v soudobé společnosti) relativně nižší odpovědnost dosud nevýdělečně činných respondentů za své budoucí vzdělání (oproti respondentům již výdělečně činným), protože z výsledků lze dovozovat skutečnost, že náklady vzdělávání za ně budou hradit pravděpodobně jejich rodinní příslušníci. Z těchto důvodů jsou ochotni hradit vyšší náklady na studium (ačkoliv většinou nemají vlastní příjmy) než výdělečně činní respondenti. Třetím významným zjištěním je rostoucí preference technicistních faktorů v závislosti na zvyšujícím se věku potenciálních uchazečů a rostoucí době od ukončení předchozího studia, a to přes obecnou preferenci faktorů, které odrážejí charakteristiky znalostní společnosti. Obecně lze z výsledků třídění druhého stupně vyvodit nízkou vyhraněnost dosud studujících a čerstvých absolventů s ohledem na jejich preference při výběru vysoké školy. Většinu faktorů vnímají spíše neutrálně a přiřkládají jim nižší význam než starší a výdělečně činní respondenti. To na jedné straně ukazuje na dosud potlačené vnímání významu vzdělávání pro osobnostní rozvoj i rozvoj společnosti, ale na druhé straně to poskytuje možnost utvářet vhodným způsobem jejich postoje a názory ve směru hodnot preferovaných soudobou postmoderní společností. Informace směřující k takto vymezené skupině potenciálních uchazečů o vysokoškolské vzdělávání by se měly zaměřovat především na obecnou orientaci v problematice vysokoškolského vzdělávání a úlohu znalostí v soudobé společnosti a nikoliv pouze na výhody poskytované konkrétními vzdělávacími institucemi, jak je v současné době běžné.

5 Závěry

Prezentovaný článek je zaměřen na problematiku identifikace hlavních faktorů, které ovlivňují rozhodování potenciálních uchazečů o vysokoškolské vzdělávání při výběru vysoké školy, a to v kontextu se zvyšujícím se významem znalostí v soudobé postmoderní společnosti. V rámci naplnění hlavního obecného cíle a zaměření článku byly formulovány tři výzkumné otázky představené výše. První výzkumná otázka se týká problematiky identifikace hlavních faktorů ovlivňujících rozhodování potenciálních uchazečů o vysokoškolské vzdělávání při výběru vysoké školy. Zde mezi nejvíce preferované faktory patří zejména zaměření studijního oboru, možnost dosažení magisterského stupně vzdělání na těžší škole, shoda oboru studia s profesním zaměřením uchazeče a pověst vysoké školy v očích veřejnosti. Naopak mezi nejméně preferované faktory se řadí možnost dosažení doktorského stupně vzdělání na těžší škole, tradice a velikost vysoké školy. Bez zajímavosti jistě není ani neutrální postoj potenciálních uchazečů k možnosti přijetí ke studiu bez přijímací zkoušky a finanční náročnosti studia. S posledním zmíněným faktorem je poněkud v protikladu nízká ochota platit školné na vysokých školách a především neznalost ani základních parametrů nákladů vysokoškolského vzdělávání ze strany velké části potenciálních uchazečů. Preferované faktory ovlivňující rozhodování potenciálních uchazečů o vysokoškolské vzdělávání korespondují i s významnou úlohou znalostí v soudobé společnosti, protože odráží skutečný zájem o osvojení nových

66 znalostí a dovedností a technicistní faktory jsou spíše méně preferovány. Samozřejmě se preferované faktory liší i v závislosti na strukturálních charakteristikách výzkumné populace, což je obsahem druhé výzkumné otázky.

Z pohledu druhé výzkumné otázky se jeví jako nejvýznamnější zjištění fakt, že preferované faktory se nejvíce liší v závislosti na ekonomické aktivitě potenciálních uchazečů a době od ukončení předchozího studia (resp. věku potenciálních uchazečů). Uchazeči dosud ekonomicky neaktivní a čerství absolventi středních škol jsou ve svých preferencích poněkud méně vyhraněni než ekonomicky aktivní uchazeči, kteří již mají jasnější představu o významu znalostí pro jejich rozvoj a zároveň si i více uvědomují náklady (míněno především nefinanční) studia.

Třetí výzkumná otázka je zaměřena na postavení vysokoškolských institucí poskytujících vzdělání za úplatu v kontextu preferovaných faktorů mezi potenciálními uchazeči. Přestože role znalostí v soudobé společnosti roste a s tím i zájem o vysokoškolské vzdělávání, tak postavení vysokoškolských institucí poskytujících vzdělání za úplatu je silně ovlivněno minimální ochotou potenciálních uchazečů je studovat a obecně nízkým povědomím o nákladech vysokoškolského vzdělávání. Silně zakořeněná představa o bezplatnosti vzdělávání se jeví jako problém nejen pro vysokoškolské instituce poskytující vzdělání za úplatu, ale také pro ostatní instituce v případě úvah nad spoluúčastí studentů na nákladech vzdělávání. Obecně lze tedy shrnout, že s výše uvedenými faktory a představami potenciálních uchazečů o vysokoškolské vzdělávání se bude muset vyrovnat každý, kdo se bude snažit o transformaci vzdělávacího systému, a to v jakémkoliv směru.

Literatura

- Hendl, J. (2009). *Přehled statistických metod: analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál.
- Hudson, R. (1999). The Learning economy, the learning firm and the learning region: A Sympathetic critique of the limits to learning. *European Urban and Regional Studies*, 6(1), 59–72.
- Husák, J. (2010). Regional policy of the European Communities and cross-border cooperation within the South Bohemia Region. *Agricultural Economics – Czech*, 56(6), 292–300.
- Keller, J., & Tvrđý, L. (2008). *Vzdělanostní společnost? Chrám, výtah a pojišťovna*. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon).
- Krčmářová, J. (2009). Tržní transformace vysokoškolských institucí: různé teoretické konceptualizaci. *Aula*, 17(3), 47–54.
- Lam, A., & Lundvall, B. A. (2006). The Learning organization and national system of competence building and innovation. In *How Europe's economies learn: coordinating competing models* Lorenz, E. & Lundvall, B. A. (Eds.). Oxford: Oxford University Press, 109–139.
- Lošťák, M. (2007). Vědomosti, znalosti a sociální sítě ve fungování zemědělských podniků. In *Sborník prací z mezinárodní vědecké konference Agrární perspektivy XVI*. Praha: PEF ČZU v Praze, 1040–1046.
- Lundvall, B. A. (1995). The Learning economy – challenges to economic theory and policy. *BETA Working Papers*, 95(14), 1–23.
- Maskell, P., & Malmberg, A. (1999). The competitiveness of firms and regions: ubiquitification and the importance of localized learning. *European Urban and Regional Studies*, 6(1), 9–25.
- Menclová, L., & Baštová J. (2006). Vybrané výsledky ze sociologického šetření studentů veřejných a soukromých vysokých škol roku 2005 v České republice. *Aula*, 14(3), 30–38.

- Nielsen, P., & Lundvall, B. A. (2006). Learning organizations and industrial relations: How the Danish economy learns. In *How Europe's Economies learn: coordinating competing models*. Lorenz, E. & Lundvall, B. A. (Eds.). Oxford: Oxford University Press, 161–177.
- Prudký, L. (2009). Neznámé diferenciacie studentů vysokých škol. *Aula*, 17(3), 1–10.
- Prudký, L., Pabian, P., & Šima, K. (2010). *České vysoké školství: Na cestě od elitního k univerzitnímu vzdělávání 1989–2009*. Havlíčkův Brod: Grada Publishing.
- Rochlová, K. (2009). Výzkum mezi studenty vysokých škol na téma zavádění principů Boloňského procesu v ČR. *Aula*, 17(4), 2–14.
- Řezanková, H. (2007). *Analýza dat z dotazníkových šetření*. Praha: Professional Publishing.
- SCIO. (2009). *Motivace a rozhodování uchazečů*. Dostupné z <http://vs.scio.cz/vyber.asp>.
- Tichá, I. (2005). Intelektuální kapitál: mikroekonomická past a jak z ní ven. In *Šborník prací z mezinárodní vědecké konference Agrární perspektivy XIV*. Praha: PEF ČZU v Praze, 1125–1128.
- Volkánová, M. (2010). *Preference potenciálních uchazečů o vysokoškolské vzdělání při výběru vysoké školy*. (Bakalářská práce). Praha: Soukromá vysoká škola ekonomických studií, s.r.o.

Ing. Jakub Husák, Ph.D., Katedra humanitních věd,
Provozně ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita v Praze
husak@pef.czu.cz

Bc. Markéta Volkánová,
Soukromá vysoká škola ekonomických studií, s.r.o.
marketa.volkanova@svses.cz